

ΤΙΣ Ο “ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ,, ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΥ
“ΠΑΡΜΕΝΙΔΟΥ,,

Ἐν ἓκ τῶν φαινομενικῶς περιθωριακῶν προβλημάτων, τὰ ὅποια γεννᾶ ὁ ἔρμηνευτικῶς δυσχερέστατος διάλογος τοῦ Πλάτωνος «Παρμενίδης», εἶνε καὶ τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ νεαροῦ συνομιλητοῦ τοῦ Παρμενίδου, ἐπιλεγέντος ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς ἡλικίας του διὰ νὰ ἀπαντᾷ μονολεκτικῶς καὶ ἀπεριφράστως εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ διασήμου φιλοσόφου (νὰ «μὴ πολυπραγμονῆ» δηλ. — Παρμ. 137 b — καὶ «παρέχη πράγματα», «μηδὲ παραποδίζῃ τὸν λόγον» — Πρόκλ. Εἰς τὸν Πλάτ. Παρμ. Α, ρ. 689) ¹. Ναὶ μὲν ὁ Πλάτων λαμβάνει τὴν πρόνοιαν νὰ διευκρινήσῃ ρητῶς, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης οὗτος εἶνε ὁ μεταγενεστέρως «γενόμενος τῶν τριάκοντα (τυράνων)» (127 d), ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἠμπόδισεν ἐνίους ἀπὸ τοὺς ἔρμηνευτάς τοῦ διαλόγου ² νὰ ὑποθέσουν, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ συνομιλητοῦ τοῦ Παρμενίδου δὲν ἐπελέγη τυχαίως, ἀλλ’ εἰσῆχθη σκοπίμως ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος εἰς τὸν διάλογον διὰ νὰ δηλώσῃ ἐμμέσως τὸν νεαρὸν ἀκόμη κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ἔργου τρόφιμον τῆς Ἀκαδημίας, τὸν μετέπειτα σφοδρὸν πολέμιον τῆς θεωρίας τῶν Ἰδεῶν. Ἦδη ὁ Νεοπλατωνικὸς Πρόκλος, εἰς τὸ περίφημον ἔρμηνευτικὸν του σύγγραμμα εἰς τὸν «Παρμενίδην» (Α΄. pp. 690—692), παρατηρεῖ, ὅτι ἡ μνεία τῆς ἐπιγενομένης ἐξελίξεως τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τύραννον δὲν δύναται νὰ εἶνε τυχαία, ἀλλ’ ὅτι ὑποδηλοῖ τὴν συχὴν μετάπτωσιν τῶν ψυχῶν, «αἱ δι’ ἐνθουσιασμὸν πολλάκις αὐτοῖς συνάπτονται τοῖς θειοτάτοις», ἀλλ’ «ἔπειτα ἀποπίπτουσι τῆς τοιαύτης μακαριότητος», ὡς ἀκριβῶς ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος «ἀντὶ φιλοσόφου γίγνεται τύραννος». Βεβαίως, ὁ Πρόκλος δὲν λέγει, οὐδὲ καὶ φαίνεται νὰ ὑπονοῇ, ὅτι ἡ μετάπτωσις τοῦ «Ἀριστοτέλους» τούτου ἀπὸ φιλοσόφου εἰς τύραννον ὑποσημαίνει ἐνταῦθα τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Σταγίριτου ἀπὸ τῶν δογμάτων τοῦ διδασκάλου — ἀπομάκρυνσιν ἐν τούτοις τὴν ὁποίαν ἡ ἀρχαία παράδοσις πολλάκις ἠρμήνευσεν ὡς ἀχαρακτήριστον προδοσίαν («Ἀριστοτέλης ἡμᾶς ἀπελάκτισε καθάπερ εἰ τὰ πωλάρια γεννηθέντα τὴν μητέρα»), φέρεται εἰπὼν ὁ ἴδιος

1) Αἱ παραπομπαὶ εἰς τὴν ἔκδ. Procli, *Philosophi Platonici, Opera inedita*, ed. V. Cousin, Paris 1864 (Nachdruck Frankf. a. M. 1962).

2) Kurt Schilling, *Platon, Einführung in seine Philosophie*, Wurz./Württ. 1948, σελ. 220. Πρβ. καὶ: Ingemar Düring, *Aristotle in the Ancient Biographical Tradition*, Göteborg 1957, σελ. 357.

ὁ Πλάτων κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον, 5, 2), ἡ συμβολικὴ ὅμως ἐρμηνεῖα ἐν γένει, ἀσχετῶς τοῦ ἀπιθάνου αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν, εἶνε ὁπωσδήποτε ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ πνεύματος τοῦ ὅλου πλατωνικοῦ ἔργου, εἰς τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον δὲν γίνεται προσπάθεια νὰ ἀποφεύγεται ὁ εἰρωνικός συμβολισμός, ἀλλ' ἀντιθέτως εἰσάγεται οὗτος συχνά, ὡς ἰσχυρῶς δηλ. ὁ συγγραφεὺς ἐπιθυμεῖ νὰ ὑποδηλώσῃ τὸ μόνον δι' ὑπαινιγμῶν δυνατὸν ἢ καὶ σκόπιμον νὰ ὑποδηλωθῇ.

Ἔτι τοιοῦτόν τι συμβαίνει καὶ εἰς τὸν ὑπὸ ἐξέτασιν διάλογον δὲ εἶνε δύσκολον νὰ διαπιστώσωμεν. Ὁ Πρόκλος παρατηρεῖ (ἐνθ' ἂν. Α', pp. 659 — 660), ὅτι τὸ γεγονός τῆς ἀφίξεως ἐκ Κλαζομενῶν τῆς Ἰωνίας ομάδος φιλοσόφων μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Κέφαλον, ἵνα πληροφορηθοῦν ἐν Ἀθήναις μίαν συζήτησιν, κύριον πρόσωπον τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ὁ Ἐλεάτης Παρμενίδης, ὁ σπουδαιότερος ἐκπρόσωπος τῆς Ἰταλιωτικῆς φιλοσοφίας, εἶνε συμβολικὸν τῆς συνθέσεως τῶν δύο κυρίων ρευμάτων τῆς Ἑλληνικῆς σκέψεως, τοῦ φυσιοκρατικοῦ Ἰωνικοῦ καὶ τοῦ νοοκρατικοῦ Ἰταλιωτικοῦ, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς Ἀττικῆς (Πλατωνικῆς) φιλοσοφίας, ἡ ὁποία ἐπέτυχεν τὴν ἀνοδὸν τῶν ψυχῶν ἀπὸ τῆς φύσεως εἰς τὸν νοῦν. Βεβαίως δὲ δὲν εἶνε καὶ τυχαῖον, ὅτι ἐξ ὅλων τῶν Ἰωνικῶν πόλεων ἐπελέγησαν ὡς τόπος προσλεύσεως τοῦ Κεφάλου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ αἱ Κλαζομεναί, ἡ πατρίς τοῦ Ἀναξαγόρου, τοῦ ὁποίου ἡ περὶ κοσμοῦντος νοῦ διδασκαλία ὑπῆρξε τόσον σημαντικὴ διὰ τὴν πνευματικὴν ἐξέλιξιν τοῦ Σωκράτους ἢ μᾶλλον αὐτοῦ τούτου τοῦ Πλάτωνος (Φαίδων, 69α κέξ.)¹. Δὲν εἶνε, κατὰ ταῦτα, ἀδύνατον διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ «Ἀριστοτέλους», ἔστω καὶ ἂν τοῦτο ἀποδίδεται ρητῶς εἰς πρόσωπον διάφορον τοῦ Σταγίριτου, νὰ ἠθέλησεν ὁ Πλάτων νὰ αἰνιχθῇ ἄτομον ἀνήκον ἤδη εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, ἂν καί, ἵνα πιθανολογήσωμεν τοιοῦτον ἐνδεχόμενον, χρειάζομεθα περισσότερα τεκμήρια, ἐξ αὐτοῦ, πρωτίστως, τούτου τοῦ διαλόγου.

Ἐπεστηρίχθη, πράγματι, ὅτι ἡ κριτικὴ τῶν Ἰδεῶν, τὴν ὁποίαν μὲ τόσην τόλμην ἐπιχειρεῖ ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ διαλόγου (126—137), παρουσιάζει ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἀντίστοιχον πολεμικὴν κατ' αὐτῶν, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὸ Α βιβλίον (κεφ. 9) τῶν Μετὰ τὰ φυσικά. Εἰδικώτερον, εἰς ἀμφότερα τὰ ἔργα ταῦτα εἰσάγεται ὡς ἐπιχείρημα κατὰ τῶν ἰδεῶν ὁ περίφημος «τρίτος ἄνθρωπος» (Μτφ. 9,990 b 17), ὁ ὁποῖος στηρίζεται, ὡς ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστοτέλης διασαφεῖ ἀλλαγῶν (Σοφ. Ἔλ. 22, 178 b 36), ἐπὶ τῆς ἐσφαλμένης θέσεως τοῦ συμβεβηκότος ὡς μιᾶς αὐτοτελοῦς οὐσίας: ἡ ποιότης δηλ. τίθεται εἰς τὸν Πλάτωνα ὡς οὐσία ἀτομικὴ (ὡς ἐν «τόδε τι»), ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν ὁποίαν τῶν ἐπὶ μέρους ἀτομικῶν ὄντων δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἄλλως εἰμὴ διὰ μεσολαβοῦντός τινος κρῖκου, ὁ ὁποῖος, «τόδε τι» καὶ αὐτός, προϋποθέτει νέαν μεσολαβοῦσαν ἀτομικὴν οὐσίαν κ.ο.κ. Τὸ αὐτὸ ὅμως ἐπιχείρημα ἐκτίθεται καὶ εἰς τὸν «Παρμενίδην» (132α—133α), ἂν καὶ ὑπὸ παρηλλαγμένην μορφήν, τιθεμένου δηλ. τοῦ μεγέθους ὡς Ἰδέας καὶ ἀπαιτουμένου, ἵνα ταύτης συμμετάσχουν καὶ τὰ ἐπὶ μέρους, μέγεθος ἔχοντα, ἀτομικὰ ὄντα, ἀπείρου ἀριθμοῦ μεσολαβουσῶν Ἰδεῶν —

1) K. Schilling, Platon, σελ. 215.

ἀτομικῶν μεγεθῶν¹. Ὡστε ἡ κατὰ τῶν Ἰδεῶν κριτικὴ ἦτο θέμα εὐρύτατα συζητούμενον ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ καὶ ζῶντος ἤδη τοῦ Πλάτωνος, ἡ δὲ διατύπωσις τοῦ αὐτοῦ ἐπιχειρήματος ὑπὸ παραλασσούσας μορφὰς δεικνύει, ὅτι τόσον ὁ Πλάτων ὅσον καὶ οἱ μαθηταὶ του (ὀπωσδήποτε τοῦλάχιστον εἷς, ὁ Ἀριστοτέλης) δὲν ἐδίσταζον νὰ ἀσκήσουν κριτικὴν ἐπὶ τοῦ κυριωτάτου τούτου ἀπὸ τὰ δόγματα τῆς Σχολῆς τῶν τοῦτο ἄλλωστε εἶνε σύμφωνον καὶ πρὸς τὸ ὅλον πνεῦμα τῆς Ἀκαδημίας, ἰδρύματος κατ' ἐξοχὴν ἐρευνητικοῦ καὶ ὄχι συνήθους τινὸς διδασκῆριου. Ἐκ τούτων πάντων συνάγεται, λοιπόν, μετὰ πιθανότητος, ὅτι ὁ «Ἀριστοτέλης» τοῦ διαλόγου δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶνε ὁ ὑπὸ τὴν παραπλανητικὴν ἰδιότητα τοῦ τυράννου ὑποκρυπτόμενος νεαρὸς τότε φιλόσοφος, μετέχων, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Ἀκαδημίας, τῶν ἐν αὐτῇ συζητήσεων καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀκριβῶς ἐπιλεχθεὶς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ἵνα ἀντιπροσωπεύσῃ, οὕτως εἰπεῖν, τὴν νεωτέραν γενεάν τῶν Ἀκαδημαϊκῶν εἰς διάλογον, τὸ θέμα τοῦ ὁποίου ἦτο εἰς πάντας οἰκεῖον. Ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης, χρησιμοποιοῦν πολὺ μεταγενεστέρως τὸ ἐπιχείρημα, δὲν ἀναφέρει καὶ τὸ ἀντίστοιχον ἔργον τοῦ Πλάτωνος (πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὠδήγησε μερικούς, ὅλως παραλόγως, νὰ ἀμφισβητήσουν τὴ γνησιότητα τοῦ διαλόγου)² οὐδεμίαν ἀπολύτως δύναται νὰ ἔχῃ σημασίαν, διότι ἡ κατὰ τῶν Ἰδεῶν ἐπιχειρηματολογία φαίνεται, ὡς εἴπομεν, ὅτι ἦτο κοινὴ, παράλληλοι δὲ ἀπλῶς ἐκδοχαὶ αὐτῆς, μὴ ἀναγόμεναι κατ' ἀνάγκην ἢ μία εἰς τὴν ἄλλην, εἶνε καὶ αἱ ὑπάρχουσαι σήμερον εἰς τὰ δύο ταῦτα ἔργα, τὸν «Παρμενίδην» δηλ. καὶ τὰ «Μετὰ τὰ φυσικά».

Ἄλλ' ἡ παράλληλος ἐπιχειρηματολογία κατὰ τῆς θεωρίας τῶν Ἰδεῶν, ὡς αὕτη ἐκτίθεται εἰς τὸ Πλατωνικὸν καὶ εἰς τὸ Ἀριστοτέλειον ἔργον, καθιστᾷ μὲν τὴν ὑπόθεσιν πιθανήν, ὅτι ὑπὸ τὸν τύραννον Ἀριστοτέλη κρύπτεται εἰς τὸν «Παρμενίδην» ὁ φιλόσοφος, δὲν παρέχει ὅμως εἰσέτι εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν βεβαιότητα, ὅτι πράγματι τοῦτο συμβαίνει. Διότι μόνον πρόσθετος ἔνδειξις συνδέουσα τὴν συγγραφὴν τοῦ διαλόγου μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀριστοτέλους εἶνε δυνατὸν νὰ μᾶς πείσῃ, ὅτι ὄντως ὁ «τύραννος» Ἀριστοτέλης δὲν ἦτο ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη τὸν «φιλόσοφον». Τοιαύτην δὲ ἔνδειξιν παρέχει, ὡς παρατηρήθη³, αὐτὸς οὗτος ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ «Παρμενίδου», συμπίπτων ἐπακριβῶς πρὸς τὸν χρόνον εἰσόδου τοῦ νέου Ἀριστοτέλους εἰς τὴν Ἀκαδημίαν. Γνωρίζομεν, πράγματι, ὅτι ὁ πρεσβύτερος Διονύσιος ἀπέθανεν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 367, ἀμέσως δὲ κατόπιν ὁ υἱὸς του καὶ διάδοχος, Διονύσιος ὁ νεώτερος, τελῶν εἰσέτι ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τοῦ θεοῦ του Δίανος, ἀπέστειλεν εἰς Ἀθήνας πρεσβείαν εἰς τὸν Πλάτωνα, καλῶν αὐτὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Σικελίαν καὶ ἀναλάβῃ καὶ αὖθις τὸ ἀναμορφωτικὸν αὐτοῦ ἔργον. Ὁ Πλάτων θὰ πρέπη νὰ ἀνεχώρησε διὰ τὰς Συρακούσας περὶ τὸν Μάϊον ἢ Ἰούνιον τοῦ 367, ἔμεινε δὲ ἐκεῖ μέχρι καὶ τοῦ μεθεπομένου ἔτους, τοῦ 365. Ἀκριβῶς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἦτοι τὴν ἀνοιξιν ἢ τὸ φθινόπωρον τοῦ 367 ἐφθάνεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ

1) Aristotle's Metaphysics, Text Introd. Comm. by W. D. Ross, τ. I σελ. 195.

2) Arist. Met. Ross I, σελ. 196.

3) Düring, Aristotle, σελ. 357.

εισήρχετο ἀμέσως εἰς τὴν Ἀκαδημίαν¹. Ὁ Πλάτων, ἐπομένως, ἐπανερχόμενος ἐκ Σικελίας τὸν εὗρεν ἤδη ἐκεῖ ἔχοντα σπουδάσει ἐν ὄλον ἔτος ἢ δύο (εἶνε ἀμφίβολον ἂν τὸν εἶχεν ἤδη γνωρίσει πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του) καὶ ἔχοντα πλέον προφανῶς ἀφομοίωσει ἐν ἀπουσίᾳ του τὰ κύρια δόγματα τῆς φιλοσοφίας του (μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων ἀπεκάλει τὸν Ἀριστοτέλην «ὁ ἀναγνώστης»², θεωρῶν ὅτι ἐχρειάζετο «χαλινὸν» εἰς τὴν σπουδὴν του³, ἵνα μὴ προτρέχη τῶν λοιπῶν εἰς τὰ ἀπασχολοῦντα τὴν Ἀκαδημίαν προβλήματα). Ἀλλ' ἀκριβῶς ὁ διάλογος «Παρμενίδης» φαίνεται, ἐξ ὧν τούλάχιστον ἡ περὶ τὴν χρονολόγησιν τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων ἔρευνα ἀπέδωκεν, ὅτι ἐγράφη ἀμέσως μετὰ τὴν δευτέραν ἐπιστροφὴν τοῦ Πλάτωνος ἐκ τῆς Σικελίας, συμπίπτει δηλ. ἐπακριβῶς πρὸς τὴν γνωριμίαν του μὲ τὸν νέον του μαθητὴν, ἡ ὀξύνουα καὶ ἡ κατάρτισις τοῦ ὁποίου θὰ πρέπη νὰ τοῦ προεκάλεσαν ἐντύπωσιν, ἴσως δὲ καὶ κάποιαν ἀνησυχίαν. Ἡ χρονικὴ, κατὰ ταῦτα, σύμπτωσις τῆς γνωριμίας τῶν δύο φιλοσόφων καὶ τῆς συγγραφῆς ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου διαλόγου περιέχοντος τὸ ὄνομα, ἔτι δὲ καὶ χαρακτηριστικὴν μνείαν τῆς ἡλικίας («τὸν νεώτατον», 137 c) τοῦ νεωτέρου, καθιστᾷ πλέον ἢ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὑπὸ τὸν τύραννον Ἀριστοτέλην κρύπτεται πράγματι ὁ «νεώτατος» ὄντως (μῶλις δεκαοκταετῆς τότε) φιλόσοφος Ἀριστοτέλης.

Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ταύτην ἔνδειξιν προστίθεται, νομίζω, καὶ μία ἐσωτερικὴ, ἡ ὁποία ἄγει εἰς τὸ ἀνωτέρω συμπέρασμα διὰ τῆς ὀρθῆς ἐκτιμήσεως μιᾶς μὴ εἰσέτι παρατηρηθείσης, σημαντικῆς ὅμως, κατὰ τὴν γνώμην μου, λεπτομερείας: εἰς τὸν διάλογον ὁ Παρμενίδης, — ὁ ὅποιος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς πλείστους ἐκ τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Σωκράτης ἡγεῖται τῆς συζητήσεως, εἶνε καὶ ἡ δεσπόζουσα μορφή αὐτῆς ὑποδεικνύων αὐτὸς εἰς τὸν Σωκράτην, ὑποστηρικτὴν τῆς θεωρίας τῶν Ἰδεῶν, τὰ προκύπτοντα ἄτοπα ἐκ τῆς ἀποδοχῆς τῆς —, λέγει εἰς τὸν Σωκράτην, ὅτι δὲν πρέπει νὰ σπεύδη ἀμέσως ὅπως ἐγκαταλείψῃ τὴν θεωρίαν του, διότι τὰ κατὰ τῶν Ἰδεῶν ἐπιχειρήματα δὲν ἀφοροῦν αὐτὴν ταύτην τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ μόνον τὸν ἐσφαλμένον ἢ ἀτελεῖ ἀπλῶς τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον αὕτη κατανοεῖται ἢ ὑποστηρίζεται. Ὅ,τι χρειάζεται ὁ νέος εἰσέτι, καὶ ἄρα διαλεκτικῶς ἀγύμναστος, Σωκράτης εἶνε νὰ γυμνασθῇ προηγουμένως εἰς τὴν διαλεκτικὴν καὶ εἶτα νὰ προχωρήσῃ ὠρίμως εἰς τὸν ὀρισμὸν τῶν εἰδῶν («πρὶν γυμνασθῆναι ὀρίζεσθαι ἐπιχειρεῖς . . . ἐν ἑκάστῳ τῶν εἰδῶν», 135 c)· ἀκριβῶς δὲ τὸ δευτέρον μέρος τοῦ διαλόγου, εἰς τὸ ὁποῖον μετέχει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὡς ὁ ἀπαντῶν εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ Παρμενίδου, συνιστᾷ καὶ τὴν οὕτω νοουμένην διαλεκτικὴν προγύμνασιν. Τὸ σημαντικὸν ἐν προκειμένῳ εἶνε, ὅτι ὁ Παρμενίδης ἐμφανίζεται, ὅτι ἀποκτᾷ τὸ πρῶτον ἀντίληψιν τῆς διαλεκτικῆς ἀπειρίας τοῦ Σωκράτους τυχαίως ἀκούσας τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῶν Ἰδεῶν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους («ἐνενόησα γὰρ καὶ πρῶτην σου ἀκούων διαλεγόμενον ἐνθάδε Ἀριστοτέλει τῶνδε», 135 c/d). Ἡ ἔνδειξις εἶνε, νομίζω, σαφής: ὁ νεαρὸς Ἀριστοτέλης, μαθη-

1) Düring, Aristotle, σελ. 253—5.

2) Vita Aristotelis Marciana (ἐν: Aristot. Opera, ed. Acad. Reg. Borussica, vol. IV, στ. 40—3).

3) Διογ. Λαέρτ. 4, 6.

της ὧν τοῦ Σωκράτους, ὁ ὁποῖος ἐνταῦθα ὅπως ἀκριβῶς εἰς τοὺς διαλόγους τῆς Πλατωνικῆς ἀκμῆς (Φαίδωνα, Πολιτεῖαν κλπ.) ἐκφράζει τὴν κλασσικὴν Πλατωνικὴν θεωρίαν τῶν Ἰδεῶν, σχηματίζει περὶ αὐτῶν τὴν ἀτελῆ εἰκόνα, τὴν ὁποίαν ὁ «Σωκράτης» (δηλ. ὁ κλασσικὸς Πλάτων) παρέδωσε διὰ τῶν μεγάλων διαλόγων του. Ἄλλ' ἔρχεται τώρα ὁ γέρον Παρμενίδης, ὁ ὄριμος διαλεκτικὸς ἐκ τῆς Ἐλέας καὶ ἐρμηνεὺς τῆς μεταγενεστέρως, ὀριμωτέρας διαλεκτικῆς συλλήψεως τῶν Ἰδεῶν ὑπὸ αὐτοῦ τοῦτου τοῦ Πλάτωνος, ὁ ὁποῖος ἀποδοκιμάζει τὸν τε Σωκράτη (δηλ. τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του ὡς διδάσκαλον τῆς κλασσικῆς περὶ Ἰδεῶν θεωρίας) καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ὁ ὁποῖος, νεώτατος τότε καὶ μὴ συλλαβὼν εἰσέτι ἐπαρκῶς τὴν διαλεκτικὴν ἐξέλιξιν τοῦ διδασκάλου, ἐξακολουθεῖ νὰ προβάλλῃ κατὰ τῶν Ἰδεῶν ἐπιχειρήματα ἰσχύοντα διὰ τὴν παλαιότεραν διατύπωσιν τῆς θεωρίας ἀλλ' ἔχοντα ἤδη, διὰ τῆς νέας Πλατωνικῆς διαλεκτικῆς, «παρευδοκιμηθῆ». Τὸ δεῦτερον δὲ μέρος τοῦ «Παρμενίδου» εἶνε ἀκριβῶς τὸ μεγαλειῶδες μάθημα τοῦ Πλάτωνος πρὸς τοὺς ἀδυνατοῦντας νὰ τὸν παρακολουθήσουν εἰς τὴν νέαν φάσιν τῆς σκέψεως του μαθητὰς του καὶ κατὰ τοῦτο ὀρθῶς οἱ μεταγενέστεροι Νεοπλατωνικοὶ συνέλαβον τὸν «Παρμενίδην» ὡς τὴν σπονδυλικὴν στήλην τοῦ διαλεκτικῶς πλέον διηρθρωμένου καὶ κατωχυρωμένου Πλατωνικοῦ συστήματος ¹.

Τὸ συμπέρασμα ἐκ τῶν ἀνωτέρω δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς μόνον ἀφορῶν εἰς τὴν διασάφησιν περιθωριακοῦ τινος ζητήματος τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν διαλόγου. Ὑπάρχουν ἀρχαῖαι μαρτυρίαι, ἀναγόμεναι εἰς τὸν Πλούταρχον καὶ τὸν Πρόκλον ², κατὰ τὰς ὁποίας ὁ Ἀριστοτέλης ἀπεποιήθη τῶν τοῦ Πλάτωνος ὡς τὴν τῶν ἰδεῶν ὑπόθεσιν, οὐ μόνον ἐν λογικοῖς... ἀλλὰ καὶ ἐν ἠθικοῖς... καὶ ἐν φυσικοῖς... καὶ ἐν τῇ μετὰ τὰ φυσικὰ πολλῶ πλέον... καὶ ἐν τοῖς διαλόγοις σαφέστατα κεκραγῶς μὴ δύνασθαι τῷ δόγματι τούτῳ συμπαθεῖν κἄν τις αὐτὸν οἴηται διὰ φιλονεικίαν ἀντιλέγειν...» Ὁ W. Jaeger, ἀντιθέτως, ὑπεστήριξεν ³, ὅτι αἱ μαρτυρίαι αὐταὶ προῆλθον ἀπὸ τὴν προσπάθειαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων νὰ ἀποκαταστήσουν τὴν ἐνότητα τῆς Ἀριστοτελικῆς σκέψεως, ἀνάγοντες τὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα αὐτῆς ἤδη εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τῆς παρὰ τῷ Πλάτωνι σπουδῆς του· ὅτι ὅμως ἐκ τῶν Πλατωνικῆς ἐμπνεύσεως διαλόγων τοῦ Ἀριστοτέλους προκύπτει, ὅτι κατὰ τὴν μὲν εἰκοσαετίαν τῶν Ἀκαδημαϊκῶν του σπουδῶν ὁ Ἀριστοτέλης, ζῶντος ἔτι τοῦ Πλάτωνος, δὲν ἀπέστη τῶν βασικῶν δογμάτων τῆς Σχολῆς (ἐξ οὗ καὶ τὰ σωθέντα ἀποσπάσματα τῶν διαλόγων φέρουν ἀναντίρρητα τὰ ἔχνη τῆς Πλατωνικῆς ἐπιδράσεως· π.χ. ὁ «Εὐδήμος, ἢ περὶ ψυχῆς» ⁴), ὅτι δὲ αἱ πρῶται ἐνδείξεις περὶ ἀντιθέτου τινὸς ροπῆς εἰς σκέψιν του ἀνάγονται εἰς τὴν μέσην, τὴν Ἀσσειον, περίοδον, εἰδικώτερον δὲ εἰς τὸν «Περὶ φιλοσοφίας» διάλογον, ἔργον

1) Πρβ. Πρόκλου, Εἰς τὸν Πλάτωνος Παρμενίδην, ἐκδ. V. Cousin, ἐνθ. ἀν.

2) Aristot. *Fragm. selecta*, ed. W. D. Ross (Oxonii 1955), σσ. 4 (Πλουτ. Πρὸς Κολώτ.), 77 (Πρόκλ. Περὶ αἰῶν. κόσμου).

3) W. Jaeger, *Aristoteles, Grundlegung einer Geschichte seiner Entwicklung*, 2. ἐκδ., Berlin, σσ. 14, 127.

4) Aristot. *Fragm. sel.*, Ross., σελ. 16 κέξ.

χαρακτηριστικὸν τῆς μεταβατικῆς ταύτης περιόδου¹. Χωρὶς, βεβαίως, νὰ εἶνε δυνατόν νὰ ἐπιχειρήσω λεπτομερῆ ἐπισκόπησιν τοῦ προβλήματος ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς συντόμου ταύτης μελέτης, παρατηρῶ μόνον, ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἐκ τῆς πνευματικῆς ἐξελίξεως, τὸ ὁποῖον καὶ συνιστᾷ τὴν προϋπόθεσιν τῆς περὶ Ἀριστοτέλους ἐρεύνης τοῦ Jaeger καὶ τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ, ὅπως μὴ τίθεται ἐν ἀρχῇ ἐτοῖμον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν πραγματικότητά δὲν εἶνε παρὰ ὁ καρπὸς μακρᾶς διεργασίας καὶ μεταπλάσεως ἐνοιῶν, δὲν ἔρχεται κατ' ἀνάγκην εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὴν ἐνταῦθα πιθανολογουμένην πρωιμωτάτην ἀντίθεσιν τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν Ἰδεῶν. Διότι βεβαίως δὲν εἶνε ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ καταβολαὶ πνευματικῆς ἐπαναστάσεως, (οἷα ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως διὰ τὴν φιλοσοφίαν ἢ σκέψιν τοῦ Ἀριστοτέλους), ἐνυπάρχουσαι ἐν σπέρματι εἰς τὴν ψυχὴν μεγαλοφυοῦς μαθητοῦ, ἐξεδηλώθησαν ἤδη διὰ τῆς πρώτης του ἐπαφῆς, ἀώρως ἔστω καὶ ἀτέχνως, μὲ μίαν σκέψιν, τὴν ὁποίαν διὰ βίου ἔκτοτε ἐμόχθησε νὰ μεταπλάσῃ κατὰ τὰς ἰδίας αὐτοῦ προϋποθέσεις. Κατὰ τοῦτο δέ, νομίζω, καὶ αἱ ἐν τῷ «Παρμενίδῃ» παρεχόμεναι ἐνδείξεις, ἀν ὀρθῶς ἀνιχνεύθησαν, ἔχουν πράγματι ἱκανὴν σημασίαν, διότι δεικνύουν ὁποῖαι ὑπῆρξαν, πόσον ἐνωρὶς ἀνεφάνησαν καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας διευτυπώθησαν αἱ πρῶται Ἀριστοτελικαὶ ἀντιρρήσεις κατὰ τῆς θεωρίας τῶν Ἰδεῶν καί, ὅπερ ἔτι σημαντικώτερον, ὁποῖα ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐναντι τούτων στάσις τοῦ Πλάτωνος· στάσις ὠρίμου φιλοσόφου, μὴ ἀπορρίπτουτος ἐκ τῶν προτέρων δογματικῶς τὰς ἀτελεῖς εἰσέτι ἀποπειρας τοῦ νεωτέρου, συνιστῶντος ὅμως φρονίμως εἰς αὐτὸν μακρὰν ἀκόμη προγύμνασιν, πρὶν ἢ ὁ μαθητὴς δυνηθῇ νὰ τὰς ὀλοκληρώσῃ. Γνωρίζομεν, ὅτι ἡ προγύμνασις αὕτη διήρκεσεν ὄχι ὀλιγώτερον τῶν εἴκοσιν ἐτῶν, καὶ κατὰ τοῦτο ὁ μαθητὴς φαίνεται, ὅτι συνεμορφώθη εἰς τὸ ἀκέραιον πρὸς τὰς ὑποδείξεις τοῦ διδασκάλου. Θὰ ἐσήμαινεν ὅμως, ὅτι καταλογίζομεν εἰς ἓνα Ἀριστοτέλη (περὶ τοῦ ὁποῖου ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων εἶπεν, ὅτι χρειάζεται «χαλινὸν» εἰς τὸ ἀνήσυχον πνεῦμα του) μίαν ἄνευ προηγουμένου πνευματικὴν στασιμότητα, ἀδράνειαν καὶ νωθρότητα, ἐὰν ὑπεθέτομεν, ὅτι οὗτος ἐχρειάσθη εἴκοσιν ὀλόκληρα ἔτη πρὶν ἢ ἀποφασίσῃ ἐπὶ τέλους νὰ ἔλθῃ ἀντιμέτωπος πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν Ἰδεῶν.

---

1) Ὅτι τὸ «Περὶ φιλοσοφίας» ἔργον ἐγράφῃ ἐνωρίτερον, ὅτε ἀκόμη ὁ Ἀριστοτέλης διέμενεν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, πιθανολογεῖ ὁ Κ. Γεωργούλης, Ἀριστοτέλης ὁ Σταγίριτης, Θεσσαλονίκη 1962, σελ. 84.